

В. Голіна, доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України,

М. Колодяжний, кандидат юридичних наук, науковий співробітник сектору дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

12-й конгрес ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя: комплексні стратегії на глобальні виклики

XXI століття є не лише епоєю інформаційних технологій і нових креативних наукових рішень, а й, на жаль, періодом розширення масштабів, інтенсивності та посилення витонченості злочинності та її видів.

Останнім часом це соціальне лихо набуло таких кількісно-якісних характеристик, яке загрожує безпеці громадян у всьому світі й перешкоджає соціально-економічному розвитку різних країн.

Глобалізація відкрила нові форми транснаціональної злочинності. Багатонаціональні кримінальні синдикати розширили діапазон своїх операцій — від контрабанди наркотиків до відмивання грошей. Торговці «живим товаром» щороку перевозять мільйони нелегальних мігрантів, заробляючи на цьому понад 10 млрд дол. США. Держави, уражені корупцією (особливо Україна), поступово втрачають свій потенціал інвестиційної привабливості, що позначається на їх економічному розвитку. І цей список найбільш небезпечних та поширених злочинних проявів можна продовжувати далі.

Тому протидія злочинності повинна мати науково обґрунтований, радикальний та випереджаючий характер. Із дотриманням саме таких принципів розробляються рекомендації конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя починаючи з 1955 р. Ці за-

ходи відбуваються кожні п'ять років під егідою ООН у різних країнах світу. Вони являють собою універсальні форуми, присвячені проблемам стану злочинності та шляхам її протидії на різних континентах, в окремих державах світу, регіонах, великих містах.

Глобальність цих заходів можна продемонструвати на прикладі 12-го конгресу ООН, який відбувся 12–19 квітня 2010 р. у Бразилії в м. Сальвадор, звернувши особливу увагу, окрім іншого, на актуальність питань, що розглядалися на ньому, та можливих наслідків у справі боротьби зі злочинністю та її окремими видами, які можуть настати в результаті реалізації рекомендацій теоретико-прикладного характеру.

Особливість конгресів полягає ще і в тому, що вони не є вузько-спрямованими заходами із обговорення другорядних проблем запобігання злочинності. Це потужні форуми, яким передують чисельні консультації, конференції з розгляду того чи іншого питання. Так, у 2009 р. за участю регіональних економічних та соціальних комісій ООН й інститутів мережі Програми ООН у сфері запобігання злочинності і кримінального правосуддя було проведено чотири регіональні підготовчі наради до 12-го конгресу: латиноамериканська (м. Сан-Хосе), західноазійська (м. Доха), азійсько-тихоокеанська (м. Бангкок) й африканська (м. Найробі).

Більше того, на цьому заході було представлено 103 країни світу (Україна з незрозумілих причин участі не взяла, хоча на попередньому 11-му конгресі, що відбувся у 2005 р. у м. Бангкок, наша держава мала свого делегата). Були присутні представники Секретаріату та інших органів ООН, делегати з 12-ти установ та науково-дослідних інститутів різних регіонів світу, що досліджують питання протидії злочинності. В обговоренні питань порядку денного взяли участь делегати 17-ти міжурядових та 43-х неурядових організацій, робота 190 експертів мала особистий характер тощо.

Головна тема 12-го конгресу ООН мала назву «Комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи запобігання злочинності і кримінального правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється».

На цьому форумі було розглянуто низку важливих питань на семінарах-практикумах: «Освіта з питань міжнародного кримінального правосуддя на підтримку принципу верховенства права»; «Огляд найкращих видів практики ООН й іншої найкращої практики поводження з ув'язненими в рамках системи кримінального правосуддя»; «Практичні підходи до запобігання злочинності у містах»; «Зв'язки між незаконним обігом наркотиків й іншими формами організованої зло-

чинності»; «Стратегії й найкращі види практики із запобігання переповненості виправних установ».

Крім того, прийнято Сальвадорську декларацію про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи запобігання злочинності і кримінального правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється. У 55 пунктах цієї декларації перелічено загрози та нові форми злочинності, що існують у державах та викликають занепокоєння у сучасній світовій спільноті; у загальних рисах перелічено відповідні заходи для подолання негараздів у сфері протидії злочинності тощо.

Враховуючи слабку зацікавленість, особливо вітчизняної науки, в аналізі положень конгресів ООН, їх фрагментарне дослідження в літературних джерелах¹ і з метою узагальнення науково обґрунтованих і теоретико-прикладних рекомендацій 12-го конгресу, що перевірені практикою їх реалізації у різних державах світу, розглянемо конкретні заходи та шляхи можливого обмеження або нейтралізації негативних явищ та процесів, які продукують чи обумовлюють існування та відтворення у світі різних форм злочинності.

Ці види злочинності і є основними питаннями порядку денного 12-го конгресу, що розглядалися на пленарних засіданнях.

1. Діти, молодь, злочинність і забезпечення дієвості керівних принципів ООН у сфері запобігання злочинності. Проблема протидії злочинності молоді та неповнолітніх актуалізується, зважаючи на святкування ООН у 2010 р. Міжнародного року молоді, серед чинників злочинних проявів якої називаються: насильство, експлуатація, бідність, недостатнє харчування й хвороби. У цьому зв'язку виникає нагальна необхідність розробки та реалізації профілактичних заходів

¹ Докладніше див.: Лунеев В. В. Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, его место в истории конгрессов / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2000. – № 9. – С. 95–100; Лунеев В. В. Проблемы международного криминологического сотрудничества / В. В. Лунеев // Международное сотрудничество в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Екатеринбург, 30–31 марта 2000 г.) / ред. кол. : Л. Я. Драпкин и др. – Екатеринбург : УрЮИ МВД России, 2000. – С. 12–17; Горяинов К. К. Транснациональная преступность: проблемы и пути их решения : монография / К. К. Горяинов, А. П. Исиченко, Л. В. Кондратюк. – М. : ВНИИ МВД России, 1997. – С. 86–99; Голик Ю. В. Начиная с яблока в райском саду, мир не знает, как реагировать на преступность / Ю. В. Голик // Независимая. – 2010. – 6 янв. – С. 5; Валеев Р. М. Роль ООН и ее органов в координации действий государств по борьбе с транснациональной преступностью / Р. М. Валеев // Международное сотрудничество в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Екатеринбург, 30–31 марта 2000 г.) / ред. кол. : Л. Я. Драпкин и др. – Екатеринбург : УрЮИ МВД России, 2000. – С. 21–29.

щодо усунення корінних причин, які сприяють залученню підлітків та молоді у злочинну діяльність.

Було зазначено про необхідність більш широкого застосування заходів реституційного правосуддя, що є ефективнішими порівняно із заходами, пов'язаними із соціальною ізоляцією неповнолітніх та молоді.

У багатьох делегатів викликала занепокоєння статистична інформація, згідно з якою понад один мільйон дітей у всьому світі перебувають у місцях позбавлення волі, що є свідченням поганого соціального забезпечення громадян у відповідних країнах. Також було наголошено на встановленні мінімального віку кримінальної відповідальності з 14 років; вжиття рішучих заходів щодо недопущення смертної кари для дітей та неповнолітніх, заборони обрання їм покарань, пов'язаних із позбавленням волі й тілесних покарань та ін. У зв'язку із цим рекомендовано сприяти розробці і прийняттю конвенції ООН із спеціальними положеннями щодо малолітніх ув'язнених.

Серед заходів кримінологічної профілактики визначалися такі, як: підвищення освітнього рівня підлітків і молоді та їх обізнаності і поінформованості про злочинність і шляхи її запобігання; проведення спеціальних підготовчих курсів для поліцейських, працівників прокуратури, суду; створення засад ювенальної юстиції або вдосконалення відправлення правосуддя у справах неповнолітніх; мінімізація негативного впливу ЗМІ на свідомість підлітків; удосконалення національних систем статистичного обліку злочинності неповнолітніх та заходів щодо її протидії тощо.

За темою порядку денного 12-го конгресу «Забезпечення дієвості керівних принципів ООН у сфері запобігання злочинності» особливо наголошувалось на тому, що:

– державам слід приділяти більше уваги питанням щодо запобігання злочинності;

– програми і стратегії запобігання злочинності (в Україні це державна, обласні і міські Комплексні програми профілактики злочинності) повинні містити заходи щодо протидії злочинності неповнолітніх, що в свою чергу мають контролюватися з боку населення та громадянського суспільства;

– стратегії протидії злочинним проявам повинні мати конкретний, стійкий і багатосекторальний характер (у розумінні вітчизняної кримінологічної теорії це означає вдосконалення суспільних відносин у різних сферах суспільного життя — загальносоціальне запобігання злочинності).

2. *Надання технічної допомоги для сприяння ратифікації й виконання міжнародних документів відносно запобігання і припинення тероризму.* При розгляді цього питання порядку денного 12-го конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя було здійснено звернення до держав-учасниць із такими закликами:

- термінове приєднання країн до конвенцій та протоколів щодо боротьби із тероризмом;
- створення ефективних механізмів співробітництва за кримінальними справами з тероризму та координація й обмін інформацією при запобіганні цьому явищу на міжнародному та регіональному рівнях;
- у випадках недостатності власного потенціалу звертатися за технічною допомогою щодо застосування міжнародно-правових норм протидії тероризму та ін.

3. *Заходи кримінального правосуддя з боротьби із незаконним ввезенням мігрантів і торгівлею людьми і зв'язку із національною організованою злочинністю; заходи запобігання злочинності і кримінального правосуддя з боротьби із насильством стосовно мігрантів, робітників-мігрантів та їх родин.* За цим напрямом роботи здійснено низку важливих висновків щодо:

- важливості проблеми, пов'язаної із торгівлею людьми та незаконним ввезенням мігрантів;
- активізації співробітництва між державами — учасницями конгресу, міжнародними й неурядовими організаціями відносно запобігання таким злочинам;
- необхідності збору Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (ЮНОДК) інформації щодо причин насильства до мігрантів та їх родин, а також надання технічної допомоги у протидії торгівлі людьми і незаконному ввезенню мігрантів.

4. При розгляді теми порядку денного, присвяченого міжнародному співробітництву із протидії відмиванню коштів на основі відповідних документів ООН й інших документів; практичним підходам до укріплення міжнародного співробітництва у вирішенні проблем, пов'язаних із боротьбою із злочинністю, було відзначено про вжиття країнами максимальних зусиль із дотримання положень таких міжнародно-правових документів у царині запобігання відмиванню коштів, як Конвенція 1988 р., Конвенція про організовану злочинність та протоколів до неї, Конвенції проти корупції і відповідних міжнародних стандартів.

Крім цього, серед основних шляхів боротьби із легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом, виділено:

- укріплення підрозділів фінансової розвідки і центральних органів з питань міжнародного співробітництва;
- створення міжвідомчих слідчих груп, що займаються розслідуванням таких злочинів;
- конфіскація та вилучення активів повинні стати складовими стратегії протидії цим злочинним проявам;
- держави повинні мати достатній потенціал для відстеження й замороження таких доходів;
- усі міжнародні суб'єкти повинні координувати дії щодо боротьби із цим явищем.

5. *Останні тенденції у використанні науково-технічних досягнень правопорушниками і компетентними органами, що здійснюють боротьбу із злочинністю, у тому числі стосовно кіберзлочинності.* Учасники обговорення цього питання дійшли таких висновків:

- розвиток інформаційних технологій має як свої переваги, так і загрози для суспільства, що виявляються в поширенні кіберзлочинності;
- організовані угруповання використовують транскордонний характер кіберзлочинності, що потребує відповідних дій з боку державних органів влади;
- поряд із перевагами розвитку інформаційних технологій вони здатні породжувати нові види злочинів (хакерство, спаммінг, «фішінг», цифрове піратство, поширення вірусів та інші атаки на важливу інформаційну інфраструктуру);
- кіберзлочинність становить загрозу для економіки держав та підриває довіру громадян до інституціональних структур і соціально-культурне благополуччя;
- висока латентність злочинів у царині інформаційних технологій пояснюється їх низьким розкриттям та інтересами корпорацій відносно збереження своєї репутації;
- Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність визнана найбільш досконалим нормативно-правовим актом для здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері. У цьому зв'язку прийнято загальне рішення про розробку й прийняття глобальної конвенції про кіберзлочинність, що надасть нового потужного поштовху в боротьбі з цим видом злочинності;
- виправдали на практиці такі заходи із протидії кіберзлочинам: тісне міжнародне співробітництво у зазначеній сфері; регламентація роботи Інтернет-кафе; створення спеціалізованих підрозділів правоохоронних органів; організація електронного стеження й нагляду; під-

тримка роботи систем штучного інтелекту щодо виявлення підозрілих фінансових операцій й встановлення IP-адрес тощо¹.

Отже, як показує стислий аналіз змісту основних питань 12-го конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя, цей науковий форум є унікальним. Це пояснюється тим, що він акумулює потужні знання про рівень, структуру та динаміку злочинності у світі, пропонує науково обґрунтовані та перевірені практикою у різних країнах світу заходи із протидії різним видам злочинів та їх проявам, вносить пропозиції щодо створення нового та доповнення чинного законодавства у сфері боротьби зі злочинністю та ін. Це підтверджується вивченням та узагальненням й попередніх конгресів ООН². Усе це свідчить про нагальну необхідність, по-перше, взяття Україною активної участі у проведенні та організації самих конгресів ООН, а, по-друге, вжиття всіх достатніх заходів для вдосконалення чинного законодавства у сфері протидії злочинності та підвищення ефективності й якості роботи судових і правоохоронних органів.

Це питання актуалізується, зважаючи на офіційне визнання державними органами того факту, що «...діяльність нашої держави із запобігання злочинності не має належного наукового забезпечення, нові технології та методики розробляються повільно та безсистемно, а наявні розробки впроваджуються недостатньо активно. Унаслідок цього заходи у сфері боротьби зі злочинністю, що здійснюються правоохоронними органами, не мають консолідованого і системного характеру»³.

Отже, в епоху бурхливих глобалізаційних процесів на початку ХХІ ст., поступового втягнення національної організованої злочинності в мережі міжнародної та транснаціональної подальша участь України в підготовці, проведенні і найголовніше — реалізації положень і рекомендацій конгресів ООН разом із напрацюваннями українських науковців і практиків і є, мабуть, тим, так би мовити, «еліксиром», що дозволить хоча б призупинити катастрофічний стан справ (не перебільшуючи!) у сфері протидії злочинності в Україні.

¹ Див.: А/CONF.213/18 // Доповідь Дванадцятого конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя (Сальвадор, 12–19 квіт. 2010 р.).

² Голіна В. В. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, М. Г. Колодязний // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 108. – С. 169–177.

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.09.2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» : Указ Президента України від 27.10.2009 р. № 870/2009 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 83. – Ст. 2809.